

Agresija u djece

Lekić, Mia

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Catholic Theology / Sveučilište u Splitu, Katolički bogoslovni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:202:536957>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-04**

Repository / Repozitorij:

[Repository of The Catholic Faculty of Theology
University of Split](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

SVEUČILIŠTE U SPLITU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET
PREDDIPLOMSKI TEOLOŠKO-KATEHETSKE STUDIJE

MIA LEKIĆ

AGRESIJA U DJECE

Završni rad

Split, 2021.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET
PREDDIPLOMSKI TEOLOŠKO-KATEHETSKE STUDIJE

MIA LEKIĆ

Agresija u djece

Završni rad
Predmet: Psihologija
Mentor: Dr. Sc. Gina Sparada

Split, 2021.

SADRŽAJ

SAŽETAK	1
UVOD.....	3
1. ODREĐENJE AGRESIJE	4
1.1. Definicija agresije	4
1.2. Dobne i spolne razlike u agresije	8
1.3. Podtipovi agresije.....	10
2. UZROCI AGRESIVNOSTI	14
2.1. Biološke odrednice.....	14
2.2 Društvene i okolinske odrednice agresije	16
2.2. Utjecaj kognitivnih procesa agresije	19
3. PREVENCIJA I POMOĆ	21
3.1. Obitelj.....	21
3.2. Lokalna zajednica.....	22
3.3. Individualni i grupni programi prevencije	24
ZAKLJUČAK.....	26
LITERATURA	27
IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI.....	28
SUMMARY	29

SAŽETAK

S obzirom na pojmovno određenje agresije važno je uočiti kako se pod tim tipom podrazumijeva otvoreno ili prekrivena društvena interakcija s namjerom nanošenja štete ili nanošenjem štete drugom pojedincu. S obzirom na razvoj agresije važnu ulogu imaju dobne i spolne razlike te se tako dolazi do zaključka da su dječaci više uključeni u fizičke sukobe, dok su djevojčice zbog ranijeg razvoja jezičnih vještina sklonije ogovaranju, kršenju povjerenja, osuđivanju izgleda. Što se tiče tipova same agresije tu možemo svrstati tri tipa: normalnu agresiju bez neprijateljskog značenja, neprijateljsku agresiju i potisnutu agresiju. Pod uzroke agresije možemo smjestiti čimbenike kao što su biološke odrednice, društvene i okolinske te kognitivne. U radu i razvoju agresivne djece važan je pristup i terapija. Takvoj djeci treba se pristupiti na primjeren način s obzirom na njihove pojačane podražaje. To se postiže na način da se ne uzvraća agresivnim ponašanje, kažnjavanjem jer će to kod njih stvoriti suprotan efekt od očekivanog. Agresivnom djetetu pristupa se mirno i bez zanemarivanja njegovih potreba te potpuno prijateljski. Agresivno dijete treba usmjerivati na razgovor i mirno rješavanje situacije, tu su od velike pomoći stručne i kompetentne osobe koje pronalaze najbolju alternativu za svako dijete.

Ključne riječi: agresija, spol ,terapija, nasilje, frustracija, genetika, kognitivnost, ljutnja, okolina, studija

UVOD

Dugo se mislilo da je rano djetinjstvo lišeno agresije, međutim to je pogrešno jer su agresivne manifestacije u ljudskoj vrsti očite od prvih dana života i njihov se razvoj može pratiti s vremenom. Istraživači navode da beba pokazuje pozitivne reakcije prema majci kada ona zadovolji svoje potrebe za sisanjem, ali ako njezine potrebe nisu zadovoljene, beba će početi gristi majčine dojke. S obzirom na predmet završnog rada, rad ima svoj opći i specifični cilj. Opći cilj rada je pojmovno određenje agresije, prikazivanje uzroka agresije, različitih oblika agresije, metoda liječenja i pomoći koje se pružaju za ublažavanje agresivnog stanja.

Tijekom pisanja završnog rada korišteno je nekoliko znanstvenih metoda: metoda analize, metoda sinteze, metode indukcije i dedukcije. Za pisanje teorijskog dijela rada korištena je raspoloživa stručna literatura i dostupni Internet izvori.

Kada se govori o razvoju agresivnosti kod djece, suočeni smo s dilemom kako u ranoj dobi razlikovati agresivno ponašanje od manifestacija u emocionalnoj sferi. Razine agresivnog ponašanja u manifestnom obliku mogu se jasno uočiti samo u razdoblju predškolske dobi. Na primjer, kidanje papira kod jednogodišnjeg djeteta ne može se klasificirati kao agresivno, jer je to svojevrsno eksperimentiranje djeteta i upoznavanje okoline, ali kod starije djece predškolske dobi to može biti neka vrsta agresivnost prema stvarima.

Završni rad je podijeljen u tri poglavlja. U prvom poglavlju govori se općenito o agresiji, tj. definiciji agresije, različitim oblicima agresije, zatim o dobnim i spolnim razlikama koje imaju vrlo važnu ulogu u ljudskoj agresiji. Također u prvom poglavlju, spomenut ćemo i podtipove agresije. U drugom poglavlju govorit ćemo o uzrocima agresivnosti, točnije, o biološkim odrednicama, zatim o društvenim i okolinskim odrednicama agresije, o utjecaju kognitivnih procesa agresije. Treće poglavlje govori o prevenciji i pomoći kod agresivne djece. Prvo o čemu ćemo tu govoriti je obitelj, koja je nezaobilazna odrednica, zatim, lokalna zajednica, to je ona okolina u kojoj dijete obitava, te se na kraju naglasak stavlja na individualne i grupne programe prevencije. Na samom kraju rada nalazi se popis korištene literature.

1. ODREĐENJE AGRESIJE

1.1. Definicija agresije

Agresija je otvorena ili prikrivena, društvena interakcija s namjerom nanošenja štete ili nekakve druge štete drugom pojedincu. Može se pojaviti reaktivno ili bez provokacije. Kod ljudi agresiju mogu uzrokovati različiti okidači, od frustracije zbog blokiranih ciljeva do osjećaja nepoštivanja.

Ljudska se agresija može klasificirati u izravnu i neizravnu agresiju; dok izravnu agresiju karakterizira fizičko i verbalno ponašanje koje ima namjeru nanijeti nekome štetu, drugo je karakterizirano ponašanjem koje ima namjeru naštetiti društvenim odnosima pojedinca ili skupine.¹

U definicijama koje se obično koriste u društvenim i bihevioralnim znanostima, agresija je radnja ili odgovor pojedinca koji drugoj osobi donosi nešto neugodno. Neke definicije uključuju da pojedinac mora namjeravati nauditi drugoj osobi.

U interdisciplinarnoj perspektivi, agresija se može smatrati skupom mehanizama koji su nastali tijekom evolucije kako bi se utvrdili, rodbina ili prijatelji protiv drugih, kako bi se stekli ili obranili resursi štetnim sredstvima.²

Ti su mehanizmi često motivirani emocijama poput straha, frustracije, ljutnje, osjećaja stresa, dominacije ili zadovoljstva. Ponekad agresivno ponašanje služi kao ublažavanje stresa ili subjektivnog osjećaj moći. Predatorsko ili obrambeno ponašanje među pripadnicima različitih vrsta ne može se smatrati agresijom u istom smislu.³

Agresija u sebi može sadržavati razne oblike, koji se mogu izraziti fizički, te se mogu prenijeti verbalno ili neverbalno: to uključuje agresiju protiv predatora, obrambenu agresiju (izazvanu strahom), agresiju grabežljivca, agresiju dominacije, međumušku agresiju, stanovnika-uljeza agresija, agresija majke, agresija specifična za vrstu, agresija povezana sa spolom, teritorijalna agresija, agresija izazvana izolacijom, razdražljiva agresija i agresija izazvana stimulacijom mozga (hipotalamus). Agresija se razlikuje od onoga što se obično naziva asertivnošću, iako se ti izrazi često koriste naizmjenično među laicima (kao u izrazima poput "agresivan prodavač").⁴

¹ Usp. Essau, C.A. i Conradt, *Agresivnost djece i mladeži*, Naklada Slap, Jastrebarsko, 2009., str. 40

² Usp. Bouillet, D., Uzelac, *Osnove socijalne pedagogije*, Školska knjiga, Zagreb, 2007., str. 10

³ Usp. Bouillet, D., Uzelac, *Osnove socijalne pedagogije*, Školska knjiga, Zagreb, 2007., str. 10

⁴ Usp. Bouillet, D., Uzelac, *Osnove socijalne pedagogije*, Školska knjiga, Zagreb, 2007., str. 12

Dollard i sur. (1939) su sugerirali da je agresija posljedica frustracije, koja je opisana kao nekakva neugodna emocija koja proizlazi iz uplitanja u postizanje korisnog cilja. Berkowitz je proširio ovu hipotezu o frustraciji i agresiji, te je predložio da frustracija nije toliko neugodna emocija koja izaziva agresivne tendencije, te da svi odbojni događaji proizvode negativan utjecaj, a time i agresivne tendencije, kao i tendencije straha. Osim uvjetovanih podražaja, Archer je kategorizirao podražaje koji izazivaju agresiju u tri skupine; bol, novost i frustracija, iako je opisao i "prijeteće", što se odnosi na objekt koji se brzo kreće prema vidljivim sensorima subjekta, a može se kategorizirati kao intenzitet.⁵

Agresija može imati adaptivne koristi ili negativne učinke. Agresivno ponašanje može biti individualna ili kolektivna interakcija u društvu koja je neprijateljsko ponašanje s namjerom da se učini nešto loše. Obično se razlikuju dvije široke kategorije agresije. Jedna uključuje afektivnu (emocionalnu) i neprijateljsku, reaktivnu ili osvetoljubivu agresiju koja je odgovor na provokaciju, dok druga uključuje ciljane ili predatorsku, u kojoj se agresija koristi kao sredstvo za postizanje nekog cilja. Primjer neprijateljske agresije bila bi osoba koja udara nekoga tko ga je uvrijedio. Instrumentalni oblik agresije bila bi oružana pljačka. Istraživanja o nasilju iz niza disciplina daju određenu podršku razlikovanju između afektivne i grabežljive agresije. No neki istraživači dovode u pitanje korisnost neprijateljske i instrumentalne razlike u ljudima, jer većina slučajeva iz stvarnog života uključuje miješane motive i međusobno povezane uzroke.⁶

Predložene su brojne klasifikacije i dimenzije agresije. Oni ovise o stvarima poput toga je li agresija verbalna ili fizička; uključuje li ona ili ne uključuje relacijsku agresiju, poput prikrivenog zlostavljanja i društvene manipulacije, zatim, namjerava li se nanijeti štetu drugima ili ne; provodi li se aktivno ili pasivno; je li agresija usmjerena izravno ili neizravno.⁷

Agresija se također može pojaviti kao odgovor na nedruštvene i društvene čimbenike te također može imati blisku vezu sa stilom suočavanja sa stresom. Agresija se može pokazati kako bi se zastrašilo nekoga, u obliku prijetnje.

Slično, u natjecateljskim sportovima ili na radnom mjestu neki se oblici agresije mogu narediti, a drugi ne (vidjeti agresiju na radnom mjestu). Agresivno ponašanje povezano je s

⁵ Usp. Bouillet, D., Uzelac, *Osnove socijalne pedagogije*, Školska knjiga, Zagreb, 2007., str. 12

⁶ Usp. Essau, C.A. i Conradt, *Agresivnost djece i mladeži*, Naklada Slap, Jastrebarsko, 2009., str. 40

⁷ Usp. Essau, C.A. i Conradt, *Agresivnost djece i mladeži*, Naklada Slap, Jastrebarsko, 2009., str. 41

problemima prilagodbe i nekoliko psihopatoloških simptoma kao što su antidruštveni poremećaj osobnosti, granični poremećaj osobnosti i povremeni eksplozivni poremećaj.⁸

Biološki pristupi prikazuju agresiju kao unutarnju energiju oslobođenu vanjskim podražajima, proizvod evolucije kroz prirodnu selekciju, dio genetike, proizvod hormonskih fluktuacija. Psihološki pristupi također prikazuju agresiju kao destruktivni instinkt, odgovor na frustraciju, afekt pobuđen negativnim poticajem, rezultat promatranog učenja o društvu i raznolikog pojačanja, rezultat varijabli koje utječu na osobno i situacijsko okruženje.

"Izraz agresija, s etimološkog gledišta, potječe od latinske riječi *ad* i *gradus*-step, kao novčić koji označava korak prema nečemu ili, u slobodnijem prijevodu, usmjerenost prema određenom cilju. Ekstremi u shvaćanju agresije, koju isključivo s jedne strane instinktivno određuje ljudska priroda, s jedne strane, a s druge strane isključivo društveno uvjetovani, s druge strane, danas su uglavnom prevladani. Razlike u pristupu problemu sastoje se u davanju više ili manje važnosti jednom ili drugom faktoru. Može se govoriti i o udaljenosti između pojmova agresije, što znači očitovanje trenutka i agresije kao trajnije osobine ili stanja osobnosti."⁹

Agresija je nasilno ponašanje, bezobrazan napad na druge ljude, ili sklonost izazivanju sukoba i napadu na drugoga, to je nasilno, ujedno to je namjerni postupak čiji je cilj nanijeti štetu ili nanijeti bol, također, može biti fizički, verbalni ili pak oboje. Obično je to odgovor na izazov, provokaciju, ali ponekad bez ikakvog razloga.

Riječ agresija općenito ima negativan smisao i značenje. Međutim, ona ima i svoj pozitivan oblik. Na primjer, kada se koristi za ostvarenje postavljenog cilja i zadataka, tada u obrani vlastitog dostojanstva, imovine, svoje obitelji, prijatelja, kolega, žrtava koje nasilnik ugrožava. Pozitivno je jer je konstruktivna i obrambena agresija.

Za S. Freuda, agresija je energija koja je ukorijenjena u čovjeku, dok Adler agresiju smatra manifestacijom volje za moć. Prema Dollardovoj i Millerovoj hipotezi o frustraciji, agresija je svako ponašanje koje proizlazi iz bilo kakve frustracije. A. Buss navodi da je agresija reakcija koja namjerno šalje štetne utjecaje drugim ljudima. Hertman je uzeo biološki model mišljenja i tako je prihvatio koncept agresije kao instinkt. U svom tumačenju agresije E. Jacobson je također ostala u biološkim okvirima, pa pojavu agresije stavlja u fazu ranog

⁸ Usp. Essau, C.A. i Conradt, J, *Agresivnost djece i mladeži*, Naklada Slap, Jastrebarsko, 2009., str. 42

⁹ Mejovšek, M, *Uvod u penološku psihologiju*, Naklada Slap, Jastrebarsko, 2001., str. 5

razvoja. Prema M. Kleinu, agresija je prisutna kao sila koja prikazuje instikte, kao početni faktor koji se istiskuje u vanjski svijet.¹⁰

Agresija se često definira i kao napad. Ono što se percipira kao čin agresije u biti je samo jedan čin ponašanja, usmjeren protiv neke osobe, predmeta ili sadržaja. U psihologiji se agresija promatra na dva načina: kao mehanizam frustracije-agresije, s pokušajem određivanja njihovih početnih stanja i podrijetla, ili kao intrinzično vijednost, čiji su razvoj i sadržaj objašnjeni u nekoliko načina. Iako je ponuđeno mnogo različitih definicija agresije, nijedna nije općeprihvaćena. Ono što bi bilo prihvatljivo većini istraživača je sljedeće: agresija je bilo koji oblik ponašanja koja za svoj ima cilj ozlijediti ili oštetiti drugo živo biće koje je pak motivirano da izbjegne takvu radnju. Nekoliko aspekata ove definicije zaslužuje kratak komentar. Prvo, tvrdi da je agresija oblik ponašanja, a ne emocija, potreba ili motiv. Kao takav, mora se odvojiti od emocija koje ga mogu ili ne moraju pratiti, poput motiva ljutnje, želje za osvetom, kao i negativnih stavova poput etničkih ili rasnih predrasuda itd. Drugo, ova definicija ograničava primjenu izraza agresija na radnje kojima agresor namjerava ozlijediti žrtvu.¹¹

Uključivanje ovog kriterija, jasno, stvara nekoliko poteškoća, jer su namjere ipak privatni i skriveni događaji, koji nisu dostupni za izravno gledanje, pa se moraju izvesti iz nečeg prethodnog ili popratnih događaja. U nekim je slučajevima je lako utvrditi namjeru da se nekome naštetiti. Agresori često priznaju njihovu želju za povredom drugoga i izražavaju razočaranje ako ne uspiju.

Društveni kontekst u kojem se vrši takvo ponašanje najčešće je polazište za prisutnost ili odsutnost agresivne namjere. Premda nije uvijek lako utvrditi je li postojala namjera nekoga ozlijediti, korisno je zadržati ovaj kriterij jer ako bi se taj element izostavio, agresija bi uključivala slučajne ozljede ili oštećenja drugih.¹²

Čini se da je bitno definirati agresiju kao aktivnost usmjerenu prema cilju, a ne samo ponašanje koje uključuje povredu drugih. Drugi važan element definicije agresije ograničava takvo agresivno ponašanje samo na one koje štete ljudskim bićima. Konačno, definicija preporuča da takvo ponašanje uključuje motiviranje žrtve da izbjegne takvo ponašanje, naravno, ako postoji izbor.

¹⁰ Usp. Essau, C.A. i Conradt, J, *Agresivnost djece i mladeži*, Naklada Slap, Jastrebarsko, 2009., str. 46

¹¹ Usp. Mejovšek, M, *Uvod u penološku psihologiju*, Naklada Slap, Jastrebarsko, 2001., str. 7

¹² Usp. Essau, C.A. i Conradt, J, *Agresivnost djece i mladeži*., Naklada Slap, Jastrebarsko, 2009., str. 48

Prema mišljenju autora, benigna agresija je biološki prilagodljiva. Pojavljuje se kao odgovor na vitalnu prijetnju i svojstven je ljudima i životinjama, dok, s druge strane, maligna agresija nije biološki prilagodljiva. Ona svojstvena samo čovjeku i duboko je ukorijenjena u temeljima čovjekova postojanja. Maligna agresija pretvara se u različite oblike nasilnog ponašanja, koji ugrožavaju zdravlje ljudi.¹³

On pseudoagresiju definira kao jednu vrstu agresije, no, bez namjere da nekoga namjerno ozlijedi. Obrambenu agresiju definira kao agresije u obliku (samo) obrane od tuđih napada, dok je zloćudna agresija oblik očitovanja agresije s ciljem namjernog ozljeđivanja drugoga.

1.2. Dobne i spolne razlike u agresije

Spol ima vrlo važnu ulogu u ljudskoj agresiji. Postoji više teorija koje nastoje objasniti kako kod muškaraca i žena se agresija različito odražava. U jednom je pregledu zaključeno da muška agresija ima rezultat stvaranja boli ili tjelesnih ozljeda, dok je ženska agresija usmjerena više prema psihičkoj ili društvenoj šteti.¹⁴

Općenito, spolni se dimorfizam može pripisati većoj unutar-specifičnoj konkurenciji u jednom spolu, bilo između suparnika za pristup supružnicima ili da ih odaberu partneri.

"To može proizaći iz ograničavanja drugog spola pružanjem većih roditeljskih ulaganja, u smislu čimbenika kao što su proizvodnja spolnih stanica, gestacija, laktacija ili odgoj mladih. Iako postoje velike razlike u vrstama, općenito je fizički agresivniji spol mužjak, osobito u sisavaca. Kod vrsta u kojima je potrebna roditeljska skrb oba spola razlika je manja. Kad ženka može ostaviti mužjaka da se brine za potomstvo, tada su ženke veće i fizički agresivnije. Konkurentnost unatoč roditeljskim ulaganjima također je opažena kod nekih vrsta."¹⁵

Srodan je faktor stopa po kojoj se mužjaci i ženke mogu ponovno pariti nakon što proizvedu potomstvo, a na osnovna načela spolne selekcije utječu i ekološki čimbenici na načine ili u mjeri u kojoj se jedan spol može natjecati za drugi. Uloga takvih čimbenika u ljudskoj evoluciji je diskutabilno.

¹³ Usp. Petrić, N, *Ispitivanje spolnih razlika u odnosu agresivnosti i predrasuda*, Diplomski rad, Filozofski fakultet, Zagreb, 2001., str.55

¹⁴ Usp. Bilan, A, *Razlike u agresivnosti između djevojčica i dječaka različite predškolske dobi*, Diplomski rad, Filozofski fakultet, Zagreb, 1989., str. 20

¹⁵ Essau, C.A. i Conradt, J, *Agresivnost djece i mladeži*, Naklada Slap, Jastrebarsko, 2009., str. 49

Također, postoji tvrdnja da je uzorak muške i ženske agresije u skladu s evoluiranim spolno odabranim razlikama u ponašanju, dok alternativni pogledi naglašavaju društvene uloge koje proizlaze iz fizički razvijenih razlika.

Agresija kod žena u prosjeku je manje fizički opasna ali više prikriena ili neizravna. Međutim, postoje kritike za korištenje ponašanja životinja za objašnjenje ljudskog ponašanja. Posebno u primjeni evulucijskih objašnjenja na suvremeno ljudsko ponašanje, uključujući razlike među spolovima.¹⁶

Prema Međunarodnoj enciklopediji društvenih i bihevioralnih znanosti iz 2015., spolne razlike u agresiji jedno su od najutjecajnijih i najstarijih otkrića u psihologiji. Prethodne analize u enciklopediji otkrile su da su muškarci, bez obzira na dob, uključeni su u više fizičke i verbalne agresije, dok su žene uključene u neizravniju agresiju, poput širenja glasina ili ogovaranja. Također je otkriveno da muškarci imaju tendenciju da sudjeluju u ničim izazvanoj agresiji nego li žene. Ova je analiza također u skladu s Oxfordskim priručnikom o evulucijskoj psihologiji koji je pregledao prošle analize koje su pokazale da muškarci koriste više verbalne i fizičke agresije s tim da je razlika veća u fizičkom tipu.¹⁷

"Postoje noviji nalazi koji pokazuju da se razlike u muškoj i ženskoj agresivnosti pojavljuju u dobi od oko dvije godine, iako su razlike u agresivnosti konzistentnije kod djece srednje dobi i adolescencije. Tremblay, Japel i Pérusse (1999.) ustvrdili su da su fizički agresivna ponašanja, poput udaranja, grickanja i udaranja, tipični za dob izražene urođene i spontane reakcije na biološke nagone poput bijesa, gladi i pripadnosti. Odnosna agresivnost djevojčica, znači nefizička ili indirektna, ima tendenciju porasta nakon dvije godine, dok se fizička agresija smanjuje. Nije bilo značajne razlike u agresivnosti između muškaraca i žena prije dvije godine starosti. Moguće objašnjenje za to moglo bi biti da djevojčice brže razvijaju jezične vještine od dječaka, te stoga imaju bolje načine da izraze svoje želje i potrebe. Vjerojatnije je da će koristiti komunikaciju kada pokušavaju dohvatiti igračku s riječima "Lijepo pitaj" ili "Reci molim te."¹⁸

Prema časopisu *Aggressive Behavior*, prema analizi, u 9 zemalja pokazalo se da su dječaci više prijavljivali fizičku agresiju. U isto vrijeme nisu se pojavile spolne razlike unutar

¹⁶ Usp. Aničić, M. *„Agresivnost, spol i norme ponašanja u provocirajućim situacijama*, Diplomski rad, Filozofski fakultet, Zagreb, 1995., str. 66

¹⁷ Usp. Petrić, N., *Ispitivanje spolnih razlika u odnosu agresivnosti i predrasuda*, Diplomski rad, Filozofski fakultet, Zagreb, 2001., str. 55

¹⁸ Bilan, A., *Razlike u agresivnosti između djevojčica i dječaka različite predškolske dobi*, Diplomski rad, Filozofski fakultet, Zagreb, 1989., str. 22

relacijske agresije. Utvrđeno je da je vjerojatnije da će djevojčice više od dječaka upotrebljavati reaktivnu agresiju, a zatim se povući, ali je vjerojatnije da će dječaci povećati intenzitet, tj. krenuti u veći napad, nego li povući svoju agresiju nakon prve reakcije.

Studije pokazuju da su agresivne taktike djevojčica uključivale ogovaranje, ostrakizam, kršenje povjerenja i kritiku žrtvine odjeće, izgleda ili osobnosti, dok su dječaci uključeni u agresiju koja uključuje izravan fizički ili verbalni napad. To bi moglo biti posljedica toga da se mozak djevojčica razvijaju ranije od dječaka, dopuštajući im da se suzdrže.¹⁹

Jedan faktor koji pokazuje beznačajne razlike između muške i ženske agresije je u sportu. U sportu je stopa agresivnosti i u kontaktnim i u beskontaktnim sportovima relativno jednaka.

Ženski sportovi su postali konkurentniji i važniji, što bi moglo pridonijeti većoj agresije i stavu "potreba za pobjedom" između oba spola. Među spolnim razlikama koje su pronađene u sportovima za odrasle bilo je to da žene imaju višu ljestvicu neizravnog neprijateljstva, dok muškarci imaju veću ljestvicu napada. Druga otkrivena razlika je ta što muškarci imaju do 20 puta veću razinu testosterona od žena.²⁰

1.3. Podtipovi agresije

Psihoanalitičari su otkrili da je u svijetu mašte u djece, agresija igra važnu ulogu, jer ovisnost i agresija su usko povezani. Ta povezanost koja postoji između ovisnosti i agresivnosti je razlog zašto je ljudski rod tako izuzetno agresivan. Važna funkcija agresivnog instinkta je povećati neovisnost članova jedne vrste, tako da oni mogu samostalno brinuti o sebi, ali i biti u mogućnosti kako bi zaštitili svoje mlade i brine o njima.²¹

Shvaćanje da je agresija samo posljedica frustracije dovelo je do pogrešnog načina odgoja djece, jer su plemenski i velikodušni ljudi prihvatili mišljenje da ako se djeci pruži dovoljno ljubavi i što manje razloga za frustraciju, to uopće ne bi pokazalo agresiju. Na iznenađenje roditelja koji su prihvatili ovaj položaj i pokušali odgajati svoju djecu u tome duhu, postali su emocionalno poremećeni i često čak i agresivniji nego da su bili podvrgnuti strožoj disciplini.

Kako bi se malo dijete osjećalo sigurnim u odnosu na opasnost koja mu prijeti izvana, te od vlastitih agresivnih napada, mora biti siguran da su njegovi roditelji sposobni nositi se sa

¹⁹ Usp. Essau, C.A. i Conradt, J., *Agresivnost djece i mladeži*, Naklada Slap, Jastrebarsko, 2009., str. 49

²⁰ Usp. Essau, C.A. i Conradt, J., *Agresivnost djece i mladeži*, Naklada Slap, Jastrebarsko, 2009., str. 55

²¹ Usp. Bilan, A. *Razlike u agresivnosti između djevojčica i dječaka različite predškolske dobi*, Diplomski rad, Filozofski fakultet, Zagreb, 1989., str. 28

svijetom i sa samim sobom. Svijest da je dijete slabo u odnosu na odrasle očituje se u tome što prisiljava dijete da dokazuje svoju snagu na razne načine. Kod odraslih, oni koji su jaki imaju najmanje potrebe za dokazima. Vrlo dugo djeca nisu u stanju sama se suočiti sa životom pa je svijet mašte male djece pun agresije.

Sklonost agresivnom ponašanju javlja se u dobi od dvije do četiri godine, postupno jača i stabilizira se u najranijem djetinjstvu. Dijete počinje lomiti igračke, predmete i stvari oko sebe, te roditelji to najčešće pogrešno tumače njegovim nasiljem i destruktivnošću, za što nema stvarne osnove.²²

Naime, to čini gotovo isključivo iz čiste znatiželje i istraživačkih nagona, jer ga zanima što se u tim stvarima krije, od čega su sačinjene, kako izgledaju iznutra. Potreba i želja za rušenjem, lomljenjem i uništavanjem, nije iz znatiželje, već iz bijesa, inata, neobuzdanosti, nasilja i drugih agresivnih temelja mogu se pojaviti kod djeteta tek nekoliko godina kasnije, kad postane svjestan njihovih postupaka, burnih reakcija i posljedica tog čina.

Takvim se postupcima osvećuje, pokušava nauditi roditeljima, braći i sestrama te drugim ljudima koji su ga spriječili, uskratili mu nešto ili mu nanijeli neku nepravdu. Pritom on uživa, nalazi zadovoljstvo u tome, a da se ne osjeća krivim. Agresivno dijete prepoznajemo po njegovu drskom i nasilnom ponašanju. Napada, tuče i grize drugu djecu, drsko odgovara ocu i majci, nanosi štetu sebi i drugima, s posebnim zadovoljstvom uništava svoje i tuđe svađe, razbacuje i lomi igračke, tuče i muči životinje i slično.²³

Ovakvo ponašanje i postupke djeteta treba ozbiljno razmotriti, potražiti savjet i pomoć stručnjaka. Njegova želja za napadom, njegovo uništavanje, njegova pretjerana agresija i uništavanje, njegovo destruktivno raspoloženje, agresivni napadi na drugu djecu i druga zla i poremećene reakcije, bez obzira koliko ih nešto izazvalo, zahtijevaju hitnu psihološku intervenciju.²⁴

Djeca se također ponašaju agresivno kada su umorna, gladna, kada se nađu u susretu s novim, zahtjevnim situacijama, s puno vršnjaka i malo kontrole odraslih, itd.

Djeca odabiru agresivno ponašanje kao izlaz iz nekog sukoba, iz kriza, neugodnosti u kojima se nalazi u raznim društvenim situacijama, ako ga okolina svjesno ili nesvjesno podržava u tome, neće naučiti konstruktivan izlaz iz tih okolnosti, a povremena agresija postat će

²² Up. Živković, Ž., *Agresivnost kod djece*, Tempo d.o.o. Đakovo, 2006., str. 50

²³ Usp. Harris, T., and J. D. Fuqua. (2000) What goes around comes around: Building a community of learners through circle time. *Young Children*, 55 (1) str. 44-48.

²⁴ Usp. Živković, Ž., *Agresivnost kod djece*, Tempo d.o.o., Đakovo, 2006., str. 52

uobičajeno ponašanje u njegovu svakodnevnom životu. Vršnjaci, obiteljsko okruženje, uvjeti života, uža i šira društvena sredina te biološki čimbenici doprinose razvoju i održavanju agresije.²⁵

Među čimbenicima obiteljskog okruženja, način života koji kod djece izaziva osjećaj nesigurnosti, neuspjeh i nedosljednost u odgoju, agresivnost i loši uzori roditelja, emocionalna hladnoća, odbijanje, oštre kazne, stalne i stroge zabrane, nepoštivanje mladi ljudi ... Tijekom dana snaga se mijenja.napetosti djeteta, a s njim i njegovo agresivno ponašanje.

Postoje dvije podvrste ljudske agresije:²⁶

1. kontrolirano-instrumentalna podvrsta (svrhovita ili usmjerena na cilj); i
2. reaktivno-impulzivni podtip (često izaziva nekontrolirane radnje koje su neprikladne ili nepoželjne). Agresija se razlikuje od onoga što se obično naziva asertivnošću, iako se ti izrazi često koriste naizmjenično među laicima (kao u izrazima poput "agresivan prodavač").

Agresivno ponašanje u djece i adolescenata pretrpjelo je važne konceptualne i definicijske promjene u posljednja dva desetljeća. U skladu s time, predložene su podvrste agresije koje odvajaju oblik i funkciju agresivnog ponašanja.

Dječju agresiju možemo podijeliti u tri oblika: Normalna agresija ili protivljenje koje nema nikakvo neprijateljsko značenje. To je donekle normalno ili očekivano. Pojavljuje se tijekom razvoja djece, a ističe se u nekim razdobljima. Ta dječja agresija vodi dijete do samostalnosti i prodora u društvo. Neprijateljska agresija vidi se u otvorenom neprijateljstvu prema cilju i ima dva oblika: heteroagresivan i autoagresivan. Heteroagresivni oblik očituje se prema drugima (ljudima, životinjama, predmetima iz okoline), dok autoagresivan prema sebi (grickanje noktiju, čupanje vlastite kose). Potisnuta agresija javlja se u slučajevima snažnog straha od kazne i može poprimiti heteroagresivan oblik. Osim otvorene agresije kod djece, postoji i pasivna, povučena, možda čak i nepokretna agresija.²⁷

Takva djeca se ne opiru zabrani i poricanju, već se povlače, tj. odbijaju hranu, ne žele spavati, odbijaju isprazniti crijeva i slično. Dijete odbija obavljati određene zadatke, pretvarajući se da je gluho. Takvo ponašanje često je u fazi inata, kada je ambivalentnost prema roditeljima

²⁵Usp. Harris, T., and J. D. Fuqua. (2000) What goes around comes around: Building a community of learners through circle time. *Young Children*, 55 (1) str. 44-48.

²⁶ Usp. Mejovšek, M., *Uvod u penološku psihologiju*, Naklada Slap, Jastrebarsko, 2001., str. 9

²⁷ Usp. Živković, Ž., *Agresivnost kod djece*, Tempo d.o.o, Đakovo, 2006., str. 54

prirodna pojava. Agresija postaje problem kada je prejak. Cilj te prejake agresije je preuzeti kontrolu nad situacijom, prevladati prepreku ili uništiti objekt.

Štoviše, razvijeni su novi metodološki alati za ispitivanje razvojnog tijeka ovih podtipova, kao i njihovih korelata. Ove su konceptualne i metodološke inovacije donijele nove poglede na razvoj agresivnog ponašanja. Ovi "novi pogledi" u suprotnosti su s tradicionalnijim gledištima o evoluciji agresivnog ponašanja od djetinjstva do mlade odrasle dobi, osobito s obzirom na postojanje pojedinaca koji počinju postajati agresivni tek u adolescenciji, što je danas sve češće.²⁸

Vršnjačka agresija kod djece ozbiljan je problem s kojim se školski psiholozi često svakodnevno susreću. Da biste razvili bolje razumijevanje agresije, važno je sagledati specifične podvrste agresije i njihovu povezanost s poteškoćama prilagodbe.

²⁸ Usp. Harris, T., and J. D. Fuqua. What goes around comes around: Building a community of learners through circle time. *Young Children*, 55 (1), 2000., str. 44-48.

2.UZROCI AGRESIVNOSTI

2.1. Biološke odrednice

Prema nekim istraživanjima, glavni uzroci agresije kod djece su:²⁹

- Poricanje koje priprema dijete da napadne osobu ili predmete koji mu stoje na putu do željene mete;
- Preneseni bijes koji se javlja kada dijete ne može izraziti ljutnju prema osobi ili predmetu koji ga je povrijedio;
- Odbacivanje djeteta od strane roditelja; Želja za pridobivanjem pažnje;
- Identifikacija s agresivnim okruženjem;
- Fizičko kažnjavanje zbog nedoličnog ponašanja djeteta često izaziva želje da se ta agresija vrati prema drugima ili prema sebi;
- Prepuštanje roditelja ili odraslih prema agresiji; Emocionalna napetost koja nastaje zbog obiteljskog stresa u kojem dijete nije sudjelovalo.

Freud dok je određivao biološki izvor spolnosti, htio je ujedno odrediti i biološki izvor agresije, ali u tome nije uspio, jer ne postoji primarna točka iz koje bi se agresija razvila. Prije se može predstaviti kao entitet koji proizlazi iz mnoštva isprepletenih i međusobno ovisnih izvora, a čiji je glavni pokazatelj (ne) moć pojedinca da ostvari svoju "volju", tj. da osvoji prostor unutar svijeta koji mu pripada njemu na temelju njegovih potencijala.

Genetika može pridonijeti agresivnom ponašanju na nekoliko načina. Kod muškog spola najvažniji je prediktor agresije. Bilo da se to događa putem testosterona ili društvenih očekivanja, muškarci su dramatično prezastupljeni kao počinitelji nasilja. Zatvorska populacija to pokazuje. Osobe rođene s Down sindromom u određenim izazovnim situacijama doživljavaju intelektualni nedostatak i mogu postati agresivne. Određeni ljudi koji su rođeni s nedostatkom gena za monoaminooksidazu (MAO), koja metabolizira serotonin. To može

²⁹Usp. Živković, Ž., *Agresivnost kod djece*, Tempo d.o.o, Đakovo, 2006., str. 55

dovesti do povećanje serotonina, a višak serotonina povezan je pak s agresivnošću, osobito kod pojedinaca koji žive u stresnom društveno-ekonomskom okruženju.³⁰

Određene strukture mozga i veze povezane su s agresivnim ponašanjem. Prefrontalni korteks služi kao izvršno funkcioniranje središnjeg živčanog sustava. Smanjena aktivnost prefrontalnog korteksa povezana je s nasilnom agresijom. Lezije ili neuronske promjene, poput onih koje se mogu javiti kod Alzheimerove bolesti, mogu ukloniti uobičajeno kočenje živčane impulsa i tako rezultirati nekontroliranom agresivnom aktivnošću. Ako postoji preaktivna amigdala povezana s manje aktivnim prefrontalnim korteksom, povećava se potencijal za nasilje.³¹

I druge medicinske bolesti rezultiraju agresivnošću. Pacijenti s epilepsijom, osobito s podrijetlom u sljepoočnim ili frontalnim režnjevima, pokazali su nasilje. Poznato je da su i respiratorni bolesnici, osobito oni koji imaju astmu ili kroničnu opstruktivnu plućnu bolest u trenucima disanja, postali agresivni.

Također postoje dokazi i da višak dopamina izaziva agresivna ponašanja. To se može klinički uočiti u osoba sa shizofrenijom, jer prevladavaju karakteristično visoke razine dopamina, kao i u pacijenata s Parkinsonom koji se liječe lijekovima za povećanje dopamina što rezultira povećanjem razine dopamina.

Hormoni su također umiješani u agresiju. Testosteron igra važnu ulogu u agresiji. Veza kod muškaraca je očita, ali pokazalo se da su žene koje primaju testosteron također pokazivale znakove agresije.

Brojne druge tvari mogu dovesti do agresivnog ponašanja. Obično su to uključena farmakološka svojstva tvari. Premda zlorabljena tvar može izazvati agresivni iskaz, nekoliko zlorabljenih tvari visoko je po potencijalu za stvaranje nasilja. Alkohol je čest uzrok agresije jer može sniziti represivne barijere prethodnih kontroliranih emocija, uključujući bijes.³²

Halucinogeni poput meskalina, pejeta, 3,4-metilendioksimetamfetamina ili ekstazija i dietilamida lizerginske kiseline (LSD) može izazvati zastrašujuća iskustva koja mogu rezultirati nasilnim ponašanjem. Fenciklidin (PCP), poznat kao anđeoska prašina, ne samo da čini da se korisnik osjeća nadljudskim i nepropusnim za bol, već također može uzrokovati

³⁰ Usp. Harris, T., and J. D. Fuqua. (2000) What goes around comes around: Building a community of learners through circle time. *Young Children*, 55 (1) str. 44-48.

³¹ Usp. Živković, Ž., *Agresivnost kod djece*, Tempo d.o.o, Đakovo, 2006., str. 56

³² Usp. Mackonochie, A., *Dječji ispadi bijesa i ružno ponašanje*. Zagreb, Mozaik knjiga, Zagreb, 2006., str. 70

snažno, nasilno ponašanje. Znanstveni broj PCP -a počinili su ubojstva. Neki propisani lijekovi imaju agresivnu reakciju kao nuspojavu. Na primjer, dokumentirano je da antidepresivi, osobito u djece, dovode do suicidalnog i ubojitog ponašanja.³³

Lijekovi koji se koriste za liječenje Parkinsonove bolesti povećavaju dopamin i mogu uzrokovati da pacijenti postanu agresivni i paranoični. Deksametazon, kortikosteroid koji se naširoko koristi za liječenje raznih upalnih bolesti, može uzrokovati nasilje u bolesnika.³⁴

2.2 Društvene i okolinske odrednice agresije

Razna okruženja mogu doprinijeti agresiji na mnogim razinama: međuljudski, društveni, grupni, ekonomski, susjedni i kulturni uvjeti mogu stvoriti potencijal za nasilje

Međuljudska agresija javlja se u različitim okruženjima. Jedno od najzapaženijih nasilje jest ono u obitelji. Intimni odnos može promicati nasilje kroz ljubomoru, strah od napuštanja, dominaciju i pitanja kontrole. To može uključivati zlostavljanje supružnika ili prijatelja. Njegov ekstremni oblik, intimna agresija može u konačnici rezultirati ubojstvom ili samoubojstvom.³⁵

Ostali oblici obiteljskog nasilja uključuju zlostavljanje djece i starijih osoba.

Agresija kod djece često prethodi argument. Mlađe dijete je prgavo, ali manje agresivni nego starije, koji se ponaša obrnuto. Svađe su češće među djecom istog spola koji su stariji ili mlađi, ali zapaženo je da se djeca nakon svađe brzo oporave i ne pokazuju znakove mržnje. Upravo je to razlog zašto roditelji ne sudjeluju u rješavanju dječjih svađa sa svojim metodama, koje se često pretvara u roditeljskim svađama te su stalni izvor susjedskih svađa. Djeca će vrlo brzo riješiti i zaboraviti svoje svađe. Ljutnja je također emocija koja prethodi agresiji.

"Od prve do druge godine uzrok ljutnje kod djece najčešće je povezan s protivljenjem određenim navikama, a zatim i s autoritetom. Od druge do treće godine bijes zbog autoriteta je na prvom mjestu, suprotstavljanje stvaranju navika na drugom mjestu, a sukob s vršnjacima na trećem mjestu. Od treće do četvrte godine uzrok ljutnje je sukob s vršnjacima na prvom mjestu, a vrhunac sukoba s autoritetom na drugom mjestu. Nakon četvrte godine uzrok ljutnje

³³ Usp. Živković, Ž., *Agresivnost kod djece*, Tempo d.o.o., Đakovo, 2006., str. 58

³⁴ Usp. Živković, Ž., *Agresivnost kod djece*, Tempo d.o.o., Đakovo, 2006., str. 58

³⁵ Usp. Živković, Ž., *Agresivnost kod djece*, Tempo d.o.o., Đakovo, 2006., str. 59

je društveno okruženje, a kasnije poricanje i uplitanje interesa i zadovoljstva. Tijekom djetetova razvoja uspostavlja se kontrola nad afektima i otvorena agresija prelazi u potisnutu agresiju."³⁶

Uzrok agresivnog ponašanja djece mogu biti i sami roditelj, tj. međuljudski problemi u obitelji ili instituciji. Razlog agresivnog ponašanja može biti i ponašanje roditelja, tj. traže poslušnost, napetost zbog roditeljskih problema, njihovu nesigurnost itd.

Agresija kod djece prvi je korak koji vodi prema nedoličnom ponašanju. Povremeni napadi agresije kod djece su normalni, ali ako se često pojavljuju u određenom obrascu, to se počinje smatrati problemom. Agresija je snažna, neprikladna, neprilagođena verbalna ili fizička radnja osmišljena radi ostvarivanja osobnih interesa.³⁷

Agresivno ponašanje može biti usmjereno prema sebi sebe, reaktivno ili iz osvete. Također može biti proaktivan, otvoren ili tajanstven. Agresivno ponašanje može se dobro objasniti u donjem primjeru.

"Dječak od 10 godina djeluje razdražljivo, impulzivno i nemirno. Argumentiran je i verbalno agresivan. On vrišti, grize, udara i lomi stvari kako bi se oslobodio frustracije. Često je neposlušan i ogorčen prema roditeljima i učiteljima. Bio je uspješan u školi, ali sada pokazuje nedostatak interesa i loš uspjeh u studiju. Njegovo agresivno ponašanje ometa sate u školi i prijeti drugoj djeci u razredu. Također ljutito odgovara prijateljima i pokazuje nevolju koju roditelji teško smiruju. Njegovo agresivno ponašanje sada zabrinjava njegove roditelje. Zabrinuti roditelji pitaju se je li im nešto nedostajalo u odgoju djeteta ili društvu razlog zašto je njihovo dijete tako agresivno."³⁸

Ključ za razumijevanje agresivnog ponašanja je razumijevanje čimbenika koji dovode do agresije. Neurobiološke teorije sugeriraju da su niske razine serotonina i povećana aktivnost dopamina i epinefrina povezane s agresivnim ponašanjem. Dok su studije neuro snimanja pokazatelji da su agresivna ponašanja povezana s abnormalnostima u limbičkim, frontalnim i temporalnim režnjevima moždane kore.³⁹

Medijsko nasilje može za posljedicu imati agresivno ponašanje kao i prethodnog iskustva stvarnih trauma koje izazivaju odgovor borbe u živčanom sustavu. Tako djeca agresivno reagiraju na uočenu prijetnju.

³⁶ Živković, Ž., *Agresivnost kod djece*, Tempo d.o.o., Đakovo, 2006., str. 66

³⁷ Usp. Živković, Ž., *Agresivnost kod djece*, Tempo d.o.o., Đakovo, 2006., str. 66

³⁸ Mackonochie, A., *Dječji ispadi bijesa i ružno ponašanje*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2006., str. 77

³⁹ Usp. Mackonochie, A., *Dječji ispadi bijesa i ružno ponašanje*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2006., str. 77

Drugi pokazatelj, nezdravog odnos odnosi se na jaz u komunikaciji između roditelja i djece i također utječe na njihovo ponašanje. Neučinkoviti, autoritarni, grubi i odbacujući stilovi roditeljstva doprinose takvom ponašanju.

Psihološki problemi kod roditelja, poput depresije, zlouporabe i zlouporabe droga te alkoholizma, također pridonose agresiji kod djece. Treće, agresivne radnje kod djece posljedice su poremećaja hiperaktivnosti s nedostatkom pažnje (ADHD), maničnog stadija bipolarnog poremećaja, shizofrenije, paranoje ili drugih psihotičnih stanja.⁴⁰

Čest razlog agresivnog ponašanja kod djece izaziva straha od nemogućnosti suočavanja s emocijama, posebno frustracijama i te nisu sposobna učinkovito izraziti situaciju. Drugi čimbenici, uključujući utjecaje stresa, okoline, nedostatak odgovarajućih vještina rješavanja problema i također mogu rezultirati agresivnim ponašanjem.

Agresija ima nepovoljan utjecaj na zdravlje djeteta. Fizički kod takve djece postoji hormonska neravnoteža koja rezultira povećanim rizikom od samoozljeđivanja ili samoubojstva. Osim toga, agresivna djeca u opasnosti su od razvoja ozbiljnih antisocijalnih poremećaja u ponašanju. Na društvenom planu ne mogu učinkovito komunicirati, što rezultira narušenim odnosima koji vode do društvene izolacije. Sa psihološke strane, agresivna djeca ostaju nesretna, uzrujana i uznemirena.

Agresivna djeca često se puštaju u sukobe s drugom djecom te tako završavaju i svoje razgovore. Ta djeca su u opasnosti od razvoja psihijatrijskih problema. Agresija kod djece značajna je briga našeg društva. Mogu se poduzeti određene mjere za poboljšanje ponašanja. U početku to je moguće, koristeći model opće agresije, odnosno ja kao medicinska sestra mogu najprije identificirati primarni uzrok ili temeljne čimbenike agresivnog ponašanja kod djece.⁴¹

Osim toga, može se provesti skrining kako bi se isključila hormonska neravnoteža koja dovodi do agresije. U tom slučaju ja kao odgojitelj mogu naučiti roditelje o neagresivnim tehnikama rješavanja situacija. Roditelji tako mogu pronaći načine koji su primjereni dobi objašnjenja, podučavanja i jačanja ove tehnike svojoj djeci. Na institucionalnoj razini, ja kao savjetnik mogu poboljšati uporabu psihoterapija za promjenu ponašanja.

⁴⁰Usp. Mackonochie, A., *Dječji ispadi bijesa i ružno ponašanje*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2006., str. 90

⁴¹ Usp. Živković, Ž., *Agresivnost kod djece*, Tempo d.o.o, Đakovo, 2006., str. 70

2.2. Utjecaj kognitivnih procesa agresije

Osim društvenih i okolinskih utjecaja na agresivno ponašanje, počinje se baviti i utjecajem kognitivnih procesa agresij. Pretpostavili smo da je društveno ponašanje u velikoj mjeri kontrolirano kognitivnim shemama i strategijama koje su pohranjene u memoriji i koriste se kao vodiči za ponašanje.⁴²

Ove strategije moraju biti kodirane, uvježbane, pohranjene i dohvaćene na isti način kao i ostale strategije intelektualnog ponašanja. Ove strategije mogu biti usko povezane sa specifičnim znakovima u kontekstu kodiranja, ili mogu biti apstrakcije nepovezane sa određenim znakovima. Pod kodiranjem se mislimi na formiranje prikaza vanjskog podražaja u memorijskom sustavu.

"Prema ovom gledištu, agresivna strategija mora biti kodirana, zadržana u memoriji i kasnije dohvaćena kako bi utjecala na djetetovo ponašanje. Na svaki od ova tri procesa mogli bi utjecati brojni situacijski i međuljudski čimbenici. Da bi se kodirao agresivan odgovor, dijete se mora pobrinuti za ponašanje i ne smije odbaciti ponašanje kao potpuno neprikladno. Da bi kodiranu strategiju zadržalo u memoriji, dijete je mora uvježbati. Kroz "elaborativnu" probu dijete može razviti apstrakcije agresivnih strategija. Konačno, da bi dohvatio strategiju, dijete mora imati pristup memoriji. Prema načelu specifičnosti kodiranja, prisutnost znakova koji su također bili prisutni u vrijeme kodiranja olakšava takvo dohvaćanje."⁴³

Iz ove perspektive sugerira se nekoliko predviđanja. Prvo, očekivali bismo da će svako dijete razviti karakterističan stil agresivnog ili neagresivnog ponašanja koje će s vremenom postati relativno stabilno kako dijete bude sazrijevalo. To ne znači da bi čimbenici situacije bili nevažni. Situacijski čimbenici bili bi važni za postizanje određenih strategija i za nastavak procesa učenja. Međutim, kad bi shema strategija društvenog ponašanja bila čvrsto uspostavljena, vjerojatno bi bila vrlo otporna na promjene. Kognitivno bihevioralna terapija može se koristiti za poučavanje načina kontrole agresivnog ponašanja djece. Osim toga, terapija razgovorom može pomoći pri razumijevanju uzroka agresije i raditi na osjećajima koji dovode do takvog stava.⁴⁴

Ove terapije pomažu u regulaciji emocija, identificiranju etioloških čimbenika i razvijanju vještica suočavanja kod djece. Štoviše, strategije discipline poučavaju djecu novim metodama suočavanja s njihovim negativnim osjećajima i ponašanjem. Strategija isteka vremena i

⁴² Usp. Faull, J., *Childhood aggression*. Electronic transmission, 2000., str. 80

⁴³ Faull, J., *Childhood aggression*. Electronic transmission, 2000. str. 80

⁴⁴ Usp. Mackonochie, A., *Dječji ispadi bijesa i ružno ponašanje*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2006., str. 94

oduzimanje privilegija (tj. oduzimanje nečega u čemu djeca uživaju ili propuštanje omiljene aktivnosti, poput gledanja televizije, igranja igrice) također mogu biti od pomoći.

Pozitivna disciplina, poput sustava pohvale i nagrađivanja, može motivirati djecu da povuku agresivno ponašanje. Štoviše, miran i dosljedan odgovor roditelja može naučiti djecu da ravnomjerno reagiraju na životne frustracije.⁴⁵

Što se dijete više ponaša agresivno, to je dijete više izloženo agresivnim scenarijima koje treba kodirati. Što je više scenarija dijete uspijelo kodirati, to je više dostupno za uvježbavanje. Što se više vježbaju scenariji, to je veća vjerojatnost da će biti dohvaćeni kada se pojavi društveni problem. Što je vjerojatnije da će se dohvatiti agresivne strategije, manje je vjerojatno da će se dohvatiti druge strategije.

⁴⁵ Usp. Mackonochie, A, . *Dječji ispadi bijesa i ružno ponašanje*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2006., str. 96

3. PREVENCIJA I POMOĆ

3.1. Obitelj

S ciljem da djeca privuku pozornost na sebe vrlo često se tuku, naguravaju jedni druge i otimaju igračke. To se događa u razdoblju u kojem još nisu razvila sposobnost odgađanja želja i potreba, nego djeluju nagoni da se isključivo u tom datom trenutku trebaju zadovoljiti sve potrebe.⁴⁶

Od velike je koristi pomoći djetetu u izgradnji vještina odgađanja potreba, a od još veće koristi je pomoći mu da svoju negativnu energiju izrazi na adekvatan način u sukobima ili stresnim situacijama. Potrebna je stalna suradnja s odraslima. Atmosfera razumijevanja roditelja međusobno i roditelja s odgajateljima, omogućit će djetetu da uči i razvija vještine bez fizičkog ozljeđivanja svojih vršnjaka. Odraslima se preporučuje sljedeće:

Djecu s agresivnim ponašanjem ne treba kažnjavati, a još manje tući jer to još više povećava njihovu agresivnost. Princip obraćanja pažnje kojega se treba pridržavati bez obzira radi li se o djetetu bez ili s nekim problematičnim ponašanjem je među najvažnijima. Zanemarivanje njihovih potreba dovodi do kontra efekta.

Roditelji, učitelji i stručnjaci često traže pomoć u pravnim metodama koje ne daju baš željene rezultate posebno kada je u pitanju maloljetnička delikvencija i agresija. S obzirom da psiholozi ne razumiju još uvijek u potpunosti mehanizme antisocijalnog ponašanja i sami pokušaji kontroliranja psihološkim ili odgojnim metodama su djelomično uspješni.⁴⁷

Za sprječavanje agresije potrebno je da dijete shvati da takvo ponašanje nije poželjno, a ni prihvatljivo. Problem nastaje u tome što i mnogi roditelji to ne prihvaćaju pa i sami potiču da se djeca brane agresijom. Kako bi roditelj mogao poučiti dijete o nepotrebnosti i nepoželjnoj prirodi takvog ponašanja i sam treba biti poučen. Dijete treba naučiti da se među vršnjacima ističe na prihvatljiv način, a ne tučom, borbom.

Nemoguće je od djeteta saznati zašto je pretučeno. Odvajanjem djece se prekida borba, a ne optuživanjem. Od velike pomoći može biti sudjelovanje djeteta u raznim sportovima kako bi agresiju pretvorio u vještinu obrane, a ne napada.

načelima promjene ponašanja, pedagozi i psiholozi uče roditelje da se učinkovitije nose s djecom.⁴⁸

⁴⁶ Usp. Faull, J., *Childhood aggression*. Electronic transmission, 2000., str. 84

⁴⁷ Usp. Mackonochie, A., *Dječji ispadi bijesa i ružno ponašanje*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2006., str. 99

⁴⁸ Usp. Mackonochie, A., *Dječji ispadi bijesa i ružno ponašanje*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2006., str. 101

Bez ikakvih dvojbi je utvrđeno da su odgojne metode roditelja povezane s dječjom agresijom. Poučavanje roditelja je jedno od najuspješnijih pristupa u rješavanju ovog izvora agresije. Pedagozi i psiholozi vođeni načelima promjene ponašanja uče roditelje da se učinkovitije brinu o djeci.⁴⁹

Roditelji se uče pozitivnim izjavama i verbalnim poticajima dječje prosocijalno ponašanje umjesto negativno, poput prijetnji i naredbi. Uz to, roditelji kada je potrebno održati disciplinu uče i dosljedno primjenjivanje kazni bez fizičkog nasilja. To često dovodi do velikih promjena u ponašanju i roditelja i djeteta. U poučavanju učitelja i drugih stručnjaka koji rade s djecom koriste se slične tehnike.

3.2. Lokalna zajednica

Da se agresivno ponašanje u djece može smanjiti razvijanjem socio-emocionalnih kompetencija je početna pretpostavka istraživača usredotočenih na početnu prevenciju.

Istraživanja pokazuju da se može poboljšati školski uspjeh razvojem socio-emocionalnih kompetencija, a budući da je školski uspjeh dio školovanja, učenici mogu vježbati svoje emocionalne sposobnosti unutar škole. Budući da emocionalna regulacija, odnosno sposobnost prevladavanja emocija, igra ključnu ulogu u razvoju socio-emocionalnih kompetencija, škola bi u svoje kurikule trebala uključiti programe koji potiču napore učenika u njihovim nastojanjima da upravljaju svojim osjećajima od prvog razreda.⁵⁰

Smatra se važnim za učenikovo učenje jer razvijanjem emocionalne kompetencije učenik počinje vjerovati da svoje ciljeve može postići angažiranjem u emocionalno zaštićenoj interakciji s drugima. Upravo ta vrsta samopouzdanja može se vidjeti na primjeru djeteta koje uspjeva unatoč smetnjama u razredu učinkovito učiti, djece koja unatoč uobičajenom zadirkivanju tijekom igre s vršnjacima i dalje razvijaju prijateljstva s drugima, djece koja se uspješno suočavaju s neizbježnim izazovima koje im postavlja šira zajednica. Učenici s razvijenim vještinama emocionalne kompetencije postaju sposobni mobilizirati svoje resurse za usvajanje novih informacija, stjecanje novih uvida ili daljnji razvoj svojih talenata, bilo unutar ili izvan školskih učionica dok su učenici s manje razvijenim ili nerazvijenim

⁴⁹ Usp. Mackonochie, A., *Dječji ispadi bijesa i ružno ponašanje*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2006., str. 101

⁵⁰ Usp. Faull, J., *Childhood aggression*. Electronic transmission, 2000. str. 86

vještinama emocionalne kompetencije zaokupljeni uočenim prijetnjama i samozatajnim stavovima.⁵¹

Iz toga razloga školski psiholozi mogu promicati emocionalnu kompetenciju na različite načine i na više razina školskog sustava. Upravo oni koristeći svoje vještine kao savjetnici i školski psiholozi mogu puno doprinijeti atmosferi u školi i razredu, kao i ponašanju, postignuću i cjelokupnom funkcioniranju učenika.

U školskim sustavima stjecanje emocionalne kompetencije može se odvijati na nekoliko razina od svijesti o osjećajima, razumijevanja individualnih osjećaja drugih, imenovanja osjećaja do razvoja sposobnosti i znanja vezanih za regulaciju emocija i ponašanja. Savjetuje se u vezi s razvojem emocionalne kompetencije za sprječavanje vršnjačkog nasilja u školama da se prvenstveno zahtijeva provođenje procjene školskog osoblja u pogledu potreba i važnosti razvoja emocionalne kompetencije kod učenika.⁵²

Tek nakon ovih procjena školski psiholog je spreman održati različite tečajeve i radionice, u različitim oblicima. U obliku obuke za sve zaposlenike, obuke s učenicima u učionicama ili u obliku individualnog i grupnog savjetovanja.

Višestruku korist može imati stručno osoblje od učenja o tome kako se koncept emocionalne kompetencije može primijeniti na poboljšanje atmosfere u učionici. Jedan od primjera je da školski psiholozi mogu učiteljima ponuditi strategije za stvaranje pozitivnih kontakata u učionici kao npr. predlaganje prilagođenih pozdrava po dolasku u školi ili održavanja razrednih sastanaka ili pružanja mogućnosti za učenje u malim i kooperativnim grupama. Upravo ovakve aktivnosti mogu pružiti priliku za autentičnu razmjenu osjećaja i na taj način pridonijeti promicanju pozitivnih veza među učenicima. Neki školski sustavi podržavaju provedbu programa prevencije odobrenih u službenom nastavnom planu i programu Collaborative for Advance Social and Emotional Learning (CASEL).⁵³

Godine 1994. osnovana je Suradnja za unaprjeđenje društvenog i emocionalnog učenja. To je međunarodna organizacija koja nastoji osigurati da školski sustavi provode visokokvalitetne preventivne programe. Misija ove suradnje usmjerena je na pronalaženje učinkovitih socio-emocionalnih treninga koji se temelje na rezultatima suvremenih istraživanja i koji se smatraju temeljnim elementima u obrazovanju djece od predškolske do srednjoškolske dobi. Provedbu cjelovitih programa provjere nasilja i prevencije nasilja provjerenih CASEL-om škole same mogu izabrati. Mogu izabrati i samo neke komponente programa po svom izboru,

⁵¹ Usp. Mackonochie, A., *Dječji ispadi bijesa i ružno ponašanje*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2006., str. 100

⁵² Usp. Faull, J., *Childhood aggression*. Electronic transmission, 2000., str. 88

⁵³ Mackonochie, A., *Dječji ispadi bijesa i ružno ponašanje*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2006., str. 103

poput aktivnosti usmjerenih na učenje socio-emocionalnih vještina. Također pomaže i školskom stručnom osoblju u provođenju obrazovanja kroz nadzor školskih programa i aktivnosti u okviru društvenog, emocionalnog i akademskog učenja. U okviru ovog opsežnog programa djeluje i posebna jedinica koja je bavi isključivo jačanjem socio-emocionalnih kompetencija.⁵⁴

Zanimljivo je spomenuti kako se emocionalna kompetencija rijetko izravno naglašava dok su elementi emocionalne kompetencije prisutni u mnogim strategijama intervencija za poboljšanje društvenih kompetencija.

3.3. Individualni i grupni programi prevencije

"Agresivno i antisocijalno ponašanje u djece u većini je slučajeva posljedica postojanja kroničnog psihopatološkog obrasca, koji je s vremenom izuzetno stabilan. Karakteristično za ovu pojavu je postojanje progresivne akumulacije, tj. nakupljanje nekoliko različitih problematičnih ponašanja (npr. prikrivena ili otvorena delikvencija) tijekom djetetovog razvojnog puta sve do formiranja poremećaja u ponašanju."⁵⁵

Psihološke preventivne intervencije za svoj cilj imaju zaustaviti razvoj psihopatologije prije nego što se antisocijalni obrasci ponašanja uspostave i automatiziraju, i prije nego što nagomilana protuagresija i odbacivanje od strane vršnjaka i odraslih dovedu do antisocijalnih obrazaca ponašanja.

Pokazatelji koji se smatraju najkorisnijim pri osmišljavanju programa prevencije jesu oni koji se potencijalno mogu promijeniti intervencijom i / ili oni koji su pokazatelji drugih procesa mijenjanja unutar osobe ili njezinog okruženja koji određuju dati negativni razvojni ishod. Tako, na primjer, temperament može biti opći pokazatelj poremećaja ponašanja u adolescenciji, ali je manje osjetljiv na intervencije i promjene u usporedbi s drugim obiteljskim ili psihološkim čimbenicima za koje zna predvidjeti poremećaje u ponašanju.⁵⁶

Također važno je otkriti čimbenike i posrednike, poput prestrogog i / ili nedosljednog roditeljstva, nedostatka roditeljskog nadzora i topline, atribucijskih predrasuda i nedovoljno

⁵⁴ Usp. Bouillet, D., Uzelac, S., *Osnove socijalne pedagogije*, Školska knjiga, Zagreb, 2007., str. 11

⁵⁵ Faull, J., *Childhood aggression*. Electronic transmission, 2000., str. 89

⁵⁶ Usp. Bouillet, D., Uzelac, S., *Osnove socijalne pedagogije*, Školska knjiga, Zagreb, 2007., str. 11

razvijenih vještina za rješavanje društvenih problema. Ti su čimbenici usko povezani s pojavom agresije i smatraju se snažnim uzrokom za razvoj negativnih ishoda u adolescenciji.

S obzirom na složenu prirodu agresije i njen širok raspon poremećaja koje ona uzrokuje, razumljivo je da strategije prevencije općenito ne mogu pridonijeti potpunom i učinkovitim uklanjanju agresije i asocijalnog ponašanja. U skladu s tim, preventivne intervencije mogu se osmisлити tako da utječu na određene prediktore negativnih ishoda, kao i na povezane procese unutar odgovarajućih razvojnih faza.⁵⁷

Agresivno ponašanje djece značajan je problem koji se odražava na društvo. Donedavno se veća pažnja posvećivala liječenju starije djece i mladih s problemima u ponašanju, dok je posljednjih godina svijet sve veću važnost pridavao prevenciji nasilnog i asocijalnog ponašanja koja se odvija u obliku različitih programa intervencije.

„Medicinski institut (1994.) identificirao je tri oblika prevencije:

1. univerzalne preventivne akcije usmjerene na cijelu populaciju, a ne na određene, manje ugrožene skupine;
2. selektivne preventivne radnje koje se usredotočuju na podskupine kojima prijeti razvoj poremećaja u ponašanju, pri čemu čimbenici rizika mogu biti biološke, psihološke ili socijalne prirode;
3. naznačene preventivne intervencije usmjerene na rizične skupine u kojima su već uočeni manji, ali još uvijek uočljivi simptomi koji prethode mentalnom poremećaju. Intervencijske mjere univerzalne, odnosno primarne prevencije imaju najširu primjenu i korisne su za svakog pojedinca. Primjenjuju se na opću populaciju, obično bez stručne pomoći, a koristi nadmašuju troškove i moguće rizike.“⁵⁸

S obzirom na gore navedeno glavni cilj univerzalnih, selektivnih i naznačenih mjera je tzv. apsolutna prevencija, odnosno nastojanje smanjenja broja novih slučajeva, iako cilj može biti odgoditi pojavu mentalnih poremećaja ili kratkotrajno smanjenje novih slučajeva.

Osim toga, naznačena prevencija za cilj ima smanjiti napredak od ranih simptoma do dugotrajnih i teških oblika mentalnih poremećaja. Intervencije ove vrste često nalikuju tretmanima koji se koriste kod već dijagnosticiranih poremećaja, s tom razlikom što je u tim intervencijskim mjerama fokus na prevenciji razvoja uznapredovalih, kroničnih poremećaja ponašanja.

⁵⁷Usp. Faull, J., *Childhood aggression*. Electronic transmission,2000., str. 90

⁵⁸ Faull, J., *Childhood aggression*. Electronic transmission,2000., str. 92

ZAKLJUČAK

U ovom radu obradila se tematika vezana uz agresivnost kod djece. Kroz teorijski pristup obrađena je problematika te pojave. Mogli smo vidjeti da agresiju izazivaju različiti osjećaji poput ljutnje, straha, frustracije ili pak želja za dominacijom i zadovoljstvom.

Ovim radom uspjelo se ukazati i omogućiti čitateljima da se pobliže upoznaju sa agresijom, njenim kognitivnim i biološkim odrednicama te preventivnim načinima kojima se agresija suzbija ili stavlja pod kontrolu.

S obzirom na ciljeve rada koji su bili zadani nije bilo odstupanja te sve teze na kojima je temeljen ujedno su i dokazane stručnom literaturom. Ovaj rad je od iznimne pomoći kako struci tj. psiholozima, pedagogima, neurolozima koji se bave istraživanjem uzroka i podražajima agresije, uvelike može pomoći i školama i vrtićima na koji način postupati sa takvom djecom te kako sebe, a i ostalu djecu prilagoditi agresoru da se izbjegne veći sukob. A što se tiče značenja rada izvan pratičnog područja on je jako koristan roditeljima da usavrše osnovne načine reakcije i postupanja kada dođu u kontakt sa agresivnim ispadom svoga djeteta. Ovo je za njih od velike pomoći jer često zbog neiskustva, straha, ali i pristrasnosti prema vlastitom djetetu reaguju pogrešno.

Za obradu ove teme bilo je dosta dostupne literature u obliku brojnih časopisa, knjiga, internetskih stranica, znanstvanih članaka i sl. koji su omogućili sintezu svega onoga što je rad zahtjevao. Ova tema iako je detaljno razrađena i pokušava ukazati na najvažnije predispozicije agresija, ali ipak ostavlja prostora daljnjem radu i istraživanju. Ono što bi bilo korisno u daljnjem radu jest kontakt sa stručnom osobom kao što je psiholog, pedagog kao i sa raznim stručnim i socijalnim institucijama koje su imale doticaj sa takvom djecom i njihovim daljnjim razvojem.

Da bi mala djeca prerasla svoje agresivne načine, potrebna im je pozitivna, dosljedna i odgovarajuća terapija putem različitih preventivnih programa koji su spomenuti u samom radu. Moraju naučiti pozitivne tehnike rješavanja problema. Roditelji i učitelji trebaju djecu smjestiti u okruženja koja nude podršku za učenje pozitivnog društvenog ponašanja, a ne agresivne, neprijateljske, asocijalne radnje.

LITERATURA

1. Aničić, M. (1995). Agresivnost, spol i norme ponašanja u provocirajućim situacijama. Diplomski rad, Filozofski fakultet, Zagreb.
2. Bilan, A. (1989). Razlike u agresivnosti između djevojčica i dječaka različite predškolske dobi. Diplomski rad, Filozofski fakultet, Zagreb.
3. Bouillet, D., Uzelac, S. (2007). Osnove socijalne pedagogije. Zagreb: Školska knjiga.
4. Essau, C.A. i Conradt, J. (2009). Agresivnost djece i mladeži. Jastrebarsko: Naklada Slap.
5. Faull, J. (2000) Childhood aggression. Electronic transmission. May, 2000.
6. Harris, T., and J. D. Fuqua. (2000) What goes around comes around: Building a community of learners through circle time. *Young Children*, 55 (1) pp. 44-48.
7. Mackonochie, A. (2006). Dječji ispadi bijesa i ružno ponašanje. Zagreb: Mozaik knjiga.
8. Mejovšek, M. (2001). Uvod u penološku psihologiju. Jastrebarsko: Naklada Slap.
9. Petrić, N. (2001). Ispitivanje spolnih razlika u odnosu agresivnosti i predrasuda. Diplomski rad, Filozofski fakultet, Zagreb.
10. Tomić, M. (2003). Psihologija agresivnosti. Beograd: Engram.
11. Vasta, R. et al. (2005). Dječja psihologija. Jastrebarsko: Naklada Slap.
12. Živković, Ž. (2006). Agresivnost kod djece. Đakovo: Tempo d.o.o.
13. Žižak, A. i Jeđud, I. (2005). Agresivnost djece i mladih. *Dijete i društvo*, 7 (1), 60-76.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja, _____,
kao pristupnik za stjecanje zvanja *sveučilišnoga/sveučilišne prvo­stupnika/prvo­stupnice katehetike*, izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo moga vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, _____

Potpis

SUMMARY

With regard to the conceptual definition of aggression, it is important to note that this implies overt or covert social interaction with the intention of harming or harming another individual. With regard to the development of aggression, age and gender differences play an important role, so it is concluded that boys are more involved in physical conflicts, while girls are more prone to gossip, breach of trust, condemnation of appearance due to earlier development of language skills. As far as aggression itself is concerned, we can classify three types: normal aggression without hostile meaning, hostile aggression and repressed aggression. Under the patterns of aggression we can place factors such as biological determinants, social and environmental, and cognitive. Approach and therapy are important in the work and development of aggressive children. Such children should be approached appropriately given their enhanced stimuli. This is achieved in a way that aggressive behavior is not retaliated against, because it will create the opposite effect than expected. An aggressive child is approached calmly and without neglecting his needs and completely friendly. An aggressive child should be directed to talk and resolve the situation calmly, and professional and competent people who find the best alternative for each child are of great help.

Keywords: aggression, gender, therapy, violence, genetics, cognition, anger, environment, study